ZAMONAVIY O‘ZBEK JAMIYATIDA YOSHLARNING TARIXIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDA TARIXIY-MADANIY MEROSNING AHAMIYATI

Qambarov Abdujabbor Boxroliyevich
Namangan davlat pedagogika instituti,
“Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrasi dotsenti,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Tel.: +998 94 907 27 80
Elektron pochta: abduzabborkambarov15@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o‘zbek jamiyatida yoshlarning tarixiy tafakkurini shakllantirishda tarixiy-madaniy merosning ahamiyati tahlil qilinadi. Milliy va ijtimoiy xotiraning o‘zaro aloqadorligi, moddiy va nomoddiy merosning tarbiyaviy imkoniyatlari, tarixiy

yodgorliklardan ta’lim jarayonida foydalanish hamda tarixiy bilimlarni rivojlantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: tarixiy tafakkur, tarixiy ong, madaniy meros, tarixiy yodgorlik, milliy xotira, ijtimoiy xotira, milliy o‘zlik, milliy ong, tarixiy tajriba, madaniy qadriyat, ma’naviy tarbiya, tarixiy manba, yoshlar tarbiyasi, madaniy identiklik, merosni muhofaza qilish.

Tarixiy tafakkur jamiyatning o‘tmish haqidagi bilimlari, tarixiy voqealarni anglash va baholash qobiliyati hamda tarixiy tajribadan hozirgi ijtimoiy hayot uchun xulosa chiqarish jarayoni bilan bog‘liq. Uning shakllanishida tarixiy xotira, milliy o‘zlikni anglash va madaniy meros muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, global axborot almashinuvi jadallashgan hozirgi sharoitda yoshlarning tarixiy voqelikka mustaqil va tanqidiy munosabat bildirishi, tarixiy manbalar bilan ishlash ko‘nikmalarini egallashi dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Tarixiy tafakkurni faqat o‘tmishga oid voqea va sanalarni bilish bilan cheklash mumkin emas. U tarixiy jarayonlarning sabab va oqibatlarini tushunish, turli davrlardagi ijtimoiy munosabatlarni qiyoslash, tarixiy manbalardagi ma’lumotlarni tahlil qilish hamda tarixiy tajribani zamonaviy voqelik bilan bog‘lash qobiliyatini ham qamrab oladi. Shu nuqtayi nazardan, tarixiy-madaniy meros yoshlar uchun o‘tmish haqida ma’lumot beruvchi manba bo‘lish bilan birga, mustaqil fikrlash va tarixiy hodisalarga asosli baho berishni rivojlantiruvchi ta’limiy vosita hisoblanadi.

Madaniy merosning mazmuni va jamiyat hayotidagi o‘rni masalasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilingan. M. Xayrullayev va D. Shorahmedovning “Madaniyat va meros” asarida madaniy merosning mohiyati va uning ijtimoiy taraqqiyot bilan bog‘liq jihatlari o‘rganilgan [Xayrullayev, Shorahmedov, 1973]. Madaniy merosni o‘tmishdan saqlanib qolgan moddiy va ma’naviy boyliklar majmui sifatida tushunish bilan birga, uning keyingi avlodlar tomonidan o‘zlashtirilishi, ilmiy baholanishi va jamiyat hayotida qo‘llanilishini ham hisobga olish zarur. Bunday yondashuv madaniy merosning tarixiy xotirani saqlash va ijtimoiy tajribani avlodlar o‘rtasida uzatishdagi ahamiyatini ochib beradi. Madaniy meros moddiy va nomoddiy shakllarda namoyon bo‘ladi. Moddiy merosga me’moriy obidalar, arxeologik yodgorliklar, tarixiy buyumlar, qo‘lyozmalar va boshqa ashyoviy manbalar kiradi. Nomoddiy meros esa xalq og‘zaki ijodi, urf-odatlar, marosimlar, an’anaviy bilimlar, ijrochilik san’ati va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan madaniy tajribalarni qamrab oladi. Ularning o‘zaro aloqadorligi madaniy merosni yaxlit ijtimoiy-tarixiy hodisa sifatida o‘rganish imkonini beradi. F. Musayevning “Demokratik davlat qurishning falsafiy-huquqiy asoslari” asarida jamiyat taraqqiyotining falsafiy va ijtimoiy asoslari muhokama qilinadi [Musayev, 2007]. Ma’naviy-madaniy qadriyatlar jamiyatning

ijtimoiy munosabatlari, ta’lim-tarbiya tizimi va tarixiy tajribasi bilan uzviy bog‘liqdir. Shu sababli yoshlarning tarixiy tafakkurini shakllantirishda madaniy merosni faqat o‘tmishdan qolgan yodgorliklar yig‘indisi sifatida emas, balki jamiyatning ma’naviy hayoti va ijtimoiy xotirasi bilan bog‘liq jarayon sifatida o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Tarixiy tafakkur, milliy xotira va ijtimoiy xotira o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, mazmunan bir-biridan farq qiladi. Ijtimoiy xotira muayyan jamiyat yoki ijtimoiy guruhning o‘tmish haqidagi umumiy tasavvurlari va tajribalarini qamrab oladi. Milliy xotira esa xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy an’analari va o‘zligini anglash jarayoni bilan bog‘liq. Tarixiy tafakkur mazkur xotira shakllariga tayangan holda o‘tmishni dalillar asosida tahlil qilish, turli talqinlarni qiyoslash va mustaqil xulosa chiqarish imkonini beradi. Binobarin, tarixiy xotirani rivojlantirish bilan birga, uning ilmiy asoslangan tarixiy bilimlar bilan uyg‘unligini ta’minlash ham zarur.

O‘zbekiston hududida saqlanib qolgan tarixiy-madaniy yodgorliklar yoshlarning tarixiy tafakkurini shakllantirish uchun boy manbaviy imkoniyatlarga ega. Qadimgi shahar xarobalari, me’moriy obidalar, arxeologik topilmalar, toshbitiklar, qo‘lyozmalar va boshqa madaniy boyliklar turli tarixiy davrlardagi ijtimoiy munosabatlar, davlatchilik, xo‘jalik hayoti, diniy tasavvurlar hamda badiiy tafakkur haqida ma’lumot beradi. Ularni o‘rganish yoshlarda tarixiy jarayonlarning davomiyligi va o‘zgaruvchanligini anglash, moddiy manbalar bilan yozma ma’lumotlarni o‘zaro qiyoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Me’moriy yodgorliklar bu borada alohida ahamiyatga ega. Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi tarixiy shaharlardagi me’moriy majmualar muayyan davrning qurilish texnikasi, shaharsozlik an’analari, badiiy didi va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi. Bunday obidalarni o‘rganishda ularning faqat tashqi ko‘rinishi yoki me’moriy bezaklariga e’tibor qaratish yetarli emas. Yodgorlikning barpo etilish davri, bunyodkori, vazifasi, keyingi o‘zgarishlari va tarixiy muhitini tahlil qilish uning manbashunoslik ahamiyatini to‘laroq ochib beradi. Tarixiy-madaniy merosdan ta’lim jarayonida foydalanish yoshlarning tarixiy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, nazariy ma’lumotlarni bevosita kuzatish va tahlil qilish orqali o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Xususan, tarixiy obidalarga o‘quv ekskursiyalarini tashkil etish, muzey eksponatlarini o‘rganish, mahalliy tarixga oid materiallar bilan ishlash, tarixiy xaritalar va yozma manbalarni qiyoslash muhim usullardan hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar jarayonida yoshlar yodgorlik haqida tayyor ma’lumotni qabul qilish bilan cheklanmay, uning tarixiy ahamiyatini mustaqil aniqlashga yo‘naltirilishi lozim. Madaniy merosni o‘rganishda tarixiy ma’lumotlarning ishonchliligini baholash ham muhim o‘rin tutadi. Ayrim yodgorliklar haqida xalq og‘zaki ijodida saqlangan

rivoyatlar, mahalliy xotira va ilmiy tadqiqotlardagi xulosalar o‘rtasida farqlar bo‘lishi mumkin. Ularni o‘zaro qiyoslash yoshlarga tarixiy fakt, ilmiy talqin va rivoyatni farqlashni o‘rgatadi. Bu esa tarixiy tafakkurning asosiy belgilaridan biri bo‘lgan tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida milliy o‘zlikni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o‘rganish, ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish hamda gumanitar soha olimlarini qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, o‘tmishga xolisona, mafkuraviy qarashlardan xoli baho berish, arxeologik izlanishlarni rivojlantirish, muzey eksponatlarini xatlovdan o‘tkazish va ularning kataloglarini yaratish vazifalari belgilangan [Mirziyoyev, 2018]. Mazkur vazifalar tarixiy bilimlarni chuqurlashtirish, madaniy merosni ilmiy o‘rganish va uning yoshlar ta’limi hamda tarbiyasidagi imkoniyatlaridan foydalanishning ahamiyatini ko‘rsatadi. Sh. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida mamlakatning yangi taraqqiyot bosqichi, islohotlarning mazmuni va milliy rivojlanish istiqbollari keng yoritilgan [Mirziyoyev, 2021]. Jamiyatning tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini o‘rganish zamonaviy taraqqiyot jarayonlarini anglash bilan uzviy bog‘liqdir. Shu jihatdan, madaniy merosni asrash faqat tarixiy yodgorliklarni jismoniy saqlab qolish bilan cheklanmaydi. Ularni ilmiy o‘rganish, hujjatlashtirish, keng jamoatchilikka tanishtirish va ta’lim jarayoniga kiritish ham merosni muhofaza qilishning muhim tarkibiy qismlaridir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-dekabrdagi PQ-4068-son “Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, ularni davlat hisobiga olish, ilmiy o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish bilan bog‘liq vazifalar belgilangan. Xususan, qarorning 1-bandida madaniy meros obyektlarini aniqlash, hujjatlashtirish, davlat kadastrini yuritish, arxeologik tadqiqotlarni nazorat qilish, muzey ashyolari va kolleksiyalarini hisobga olish hamda merosni targ‘ib etish vazifalari nazarda tutilgan [O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4068-son qarori, 2018, 1-band]. Ushbu chora-tadbirlar tarixiy-madaniy boyliklarning ilmiy, ma’rifiy va tarbiyaviy imkoniyatlaridan kengroq foydalanish uchun tashkiliy-huquqiy asos yaratadi.

Tarixiy-madaniy merosning tarbiyaviy ahamiyati uning yoshlarda Vatan tarixi va ajdodlar faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg‘otishi bilan ham belgilanadi. Biroq bunday qiziqishning barqaror tarixiy bilimga aylanishi ta’lim mazmuni va o‘qitish usullariga bog‘liq. Yodgorliklar haqida faqat umumiy ma’lumot berish yoki ularni milliy faxr ramzi sifatida tavsiflashning o‘zi yetarli emas. Yoshlar obidalarning tarixiy sharoiti,

jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va ularni saqlash zaruratini dalillar asosida tushunishi lozim. Bugungi axborot muhitida tarixiy mavzularga oid turli ma’lumotlar, tasvirlar va talqinlar keng tarqalmoqda. Bu holat yoshlarning tarixga qiziqishini oshirish bilan birga, ishonchsiz yoki biryoqlama ma’lumotlarni qabul qilish xavfini ham yuzaga keltiradi. Shu sababli tarixiy-madaniy merosni o‘rganish jarayonida ilmiy adabiyotlar, muzey materiallari, tarixiy hujjatlar va mutaxassislar xulosalariga tayanish muhimdir. Raqamli texnologiyalardan foydalanib, tarixiy yodgorliklar haqidagi tekshirilgan ma’lumotlarni yoshlarga qulay shaklda taqdim etish ham ta’limning samaradorligini oshirishi mumkin. Yoshlarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishda mahalliy tarix materiallari bilan ishlash alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilar va talabalar o‘zlari yashab turgan hududdagi tarixiy obidalar, arxeologik yodgorliklar, muzeylar va arxiv materiallarini o‘rganish orqali umumiy tarixiy jarayonlarni mahalliy misollarda anglash imkoniga ega bo‘ladilar. Bu yondashuv tarixiy bilimlarni hayotiy tajriba bilan bog‘lashga, madaniy merosni asrashga nisbatan shaxsiy mas’uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarixiy-madaniy merosning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun ta’lim muassasalari, muzeylar, arxivlar va madaniy merosni muhofaza qilish tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish maqsadga muvofiq. Bunday hamkorlik doirasida tarixiy manbalarga asoslangan o‘quv mashg‘ulotlari, amaliy kuzatuvlar, muzey darslari va mahalliy tarix bo‘yicha kichik tadqiqotlarni tashkil etish mumkin. Natijada tarixiy bilimlar tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtirish darajasidan mustaqil tahlil va xulosa chiqarish bosqichiga ko‘tariladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, tarixiy-madaniy meros zamonaviy o‘zbek jamiyatida yoshlarning tarixiy tafakkurini shakllantirishning muhim ilmiy-ma’rifiy va tarbiyaviy asoslaridan biridir. Uning ahamiyati faqat o‘tmish haqidagi bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, tarixiy jarayonlarni qiyosiy tahlil qilish, manbalarga tanqidiy yondashish, milliy va ijtimoiy xotiraning mazmunini anglash hamda madaniy qadriyatlarga mas’uliyatli munosabatni rivojlantirishda namoyon bo‘ladi. Tarixiy yodgorliklar, muzey eksponatlari, yozma manbalar va mahalliy tarix materiallaridan ta’lim jarayonida tizimli foydalanish, ularni zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg‘unlashtirish yoshlarning mustaqil tarixiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш. М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – 2018 йил 28 декабрь. – Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти.

2. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: O‘zbekiston, 2021. – 464 б. – ISBN 978-9943-6992-3-6.
3. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. – 272 б. – ISBN 978-9943-01-051-2.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-dekabrdagi PQ-4068-son “Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
5. Хайруллаев М., Шорахмедов Д. Маданият ва мерос. – Тошкент: Фан, 1973.